

Inhoudsopgave

SAMENVATTING J.P. LETTINGA, GRAMMATICAVAN HET BIJBELS HEBREEUWS	2
0. INLEIDING	2
1. SCHRIFT- EN KLANKLEER	3
§ 1. <i>Het alfabet</i>	3
§ 2. <i>Leesmoeders</i>	4
§ 3. <i>Vocaaltekenen</i>	4
§ 4. <i>Sj^ewa</i>	4
§ 5. <i>Dageš en mappiq</i>	4
§ 6. <i>Maqqef en meteg</i>	5
§ 7. <i>De accenten</i>	6
§ 8. <i>Ktiv en qrē</i>	6
§ 9. <i>De lettergrepen</i>	7
§ 10. <i>De klemtoon</i>	8
§ 11. <i>Bijzonderheden bij gutturalen en ׀</i>	8
§ 12. <i>Veranderingen van de zwakke consonanten ם ן ם en ׀</i>	9
§ 13. <i>Verdere veranderingen van de consonanten</i>	10
§ 14. <i>Veranderingen van de vocalen</i>	10
2. VORMLEER	12
§ 16. <i>Het persoonlijk voornaamwoord</i>	12
§ 17. <i>Het aanwijzend voornaamwoord</i>	12
§ 18. <i>Het vragend voornaamwoord</i>	13
§ 19. <i>Het zgn. betrekkelijk voornaamwoord</i>	13
§ 21. <i>Het lidwoord</i>	13
§ 25. <i>Status en casus</i>	14
§ 42. <i>Grondstam en afgeleide stamformaties</i>	14
3. SYNTAXIS	16
§ 66. <i>Nominale zinnen</i>	16
§ 67. <i>Verbale zinnen</i>	16
§ 68. <i>Congruentie</i>	16
§ 72. <i>Het lidwoord</i>	16
§ 73. <i>Het adjectivisch attribuut (bijv. bep.)</i>	17
§ 76. <i>De trappen van vergelijking</i>	18
§ 78. <i>Het gebruik van inf. constr., inf. abs. en participium</i>	18
§ 81. <i>Nevenschiktelijke zinnen. Vraagzinnen</i>	19
§ 84. <i>Attributieve zinnen</i>	19

Samenvatting

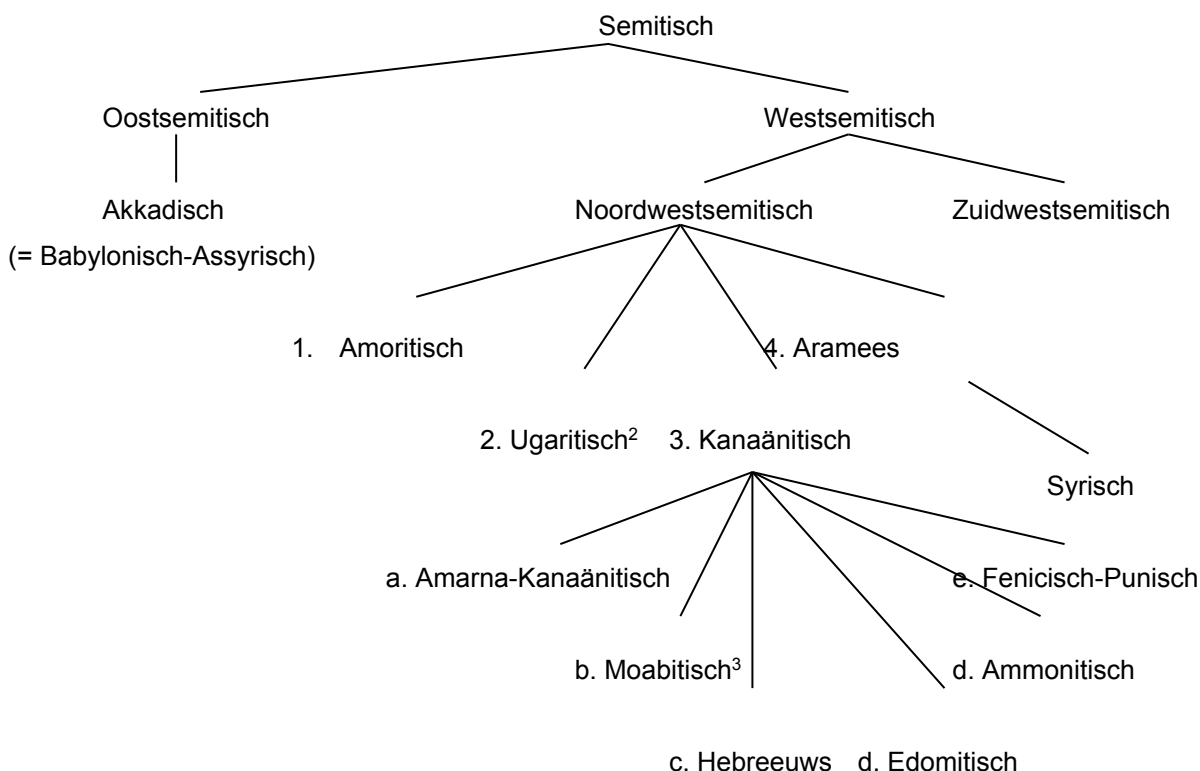
J.P. Lettinga, *Grammatica van het bijbels Hebreeuws*

0. Inleiding

Het Hebreeuws behoort tot de z.g. **Semitische talen**. Kenmerken van deze talengroep:

1. bijzondere gutturalen¹ en emfatische consonanten (א, אָ en אַ zijn emfatisch voor resp. א, אָ en אַ)
2. wortel van een woord bestaat uit (meestal drie) consonanten.
3. finiete werkwoordsvorm kent twee vervoegingen: *prefix-* en *suffixconjugatie*
4. dominante woordvolgorde: werkwoord – subject – object
5. status constructus-verbinding

Evenals de (Germaanse) talen in het Indo-Europees, vormen ook de Semitische talen een grote taalfamilie, die we kunnen weergeven met de volgende stamboom:

¹ Gutturale zijn: א, אָ, אַ, אַ. De gutturale en de א kunnen niet verdubbeld worden. In plaats van verdubbeling treedt dan 'compensatorische rekking' op. Vgl. LM § 11b.

² Genoemd naar de noordsyrische kustplaats Ugarit (nu: Rās eš-Šamra), waar in alfabetisch spijkerschrift geschreven teksten uit de 14^e eeuw v. Chr. zijn gevonden.

³ Bekend uit inscriptie van koning Mēša' (ca. 840 v. Chr.)

Het Hebreeuws is ontstaan uit het Kanaänitische dialect dat de Israëlieten bij de verovering van het beloofde land aantreffen en overnamen.⁴ Hun moedertaal (wsch. Oud-Aramees) gaven zij hierbij op. Evenals elke andere taal heeft het Hebreeuws ook een aantal dialecten gekend.

Vanouds onderscheidt men verschillende taalfasen van het Hebreeuws. Een gebruikelijke indeling is de volgende:

- I. Oud-Hebreeuws, of: bijbels Hebreeuws⁵ (12^e – 2^e eeuw v. Chr.)
- II. Mishna-Hebreeuws (hellenistische periode t/m eind 2^e eeuw n. Chr.)
- III. Modern Hebreeuws

Het Oud-Hebreeuws kent een cesuur in de periode van de Babylonische ballingschap. Vanaf de 6^e eeuw v. Chr. treden er een aantal veranderingen op in de Hebreeuwse taal die door het Aramees beïnvloed zijn. In deze periode maakt het Hebreeuws ook steeds meer plaats voor het Aramees, eerst als spreektaal, daarna ook als schrijftaal.⁶ Zo zijn grote delen van Daniël en Ezra uitsluitend in het Aramees overgeleverd. In de tijd van het Nieuwe Testament is het Aramees de omgangstaal geworden, naast de secundaire wereldtaal, het koinè-Grieks.⁷

Omstreeks 100 n. Chr. moet de autoritatieve consonantentekst van de TheNaCh zijn vastgesteld. Omstreeks de 8e eeuw zijn de masoreten begonnen met een gevocaliseerde uitgave van de consonantentekst. Er zijn verschillende punctuatiesystemen geweest, maar de tiberiënsische heeft de andere systemen verdrongen. De *textus receptus* van de TheNaCh heeft haar neerslag gevonden in de BHS, die een Ben Asher (= tiberiënsisch gepunctueerde) tekst biedt: de Codex Leningradensis (gecop. in 1008 n. Chr.).

1. Schrift- en klankleer

§ 1. Het alfabet

- *diakritische punt*: slechts in gevocaliseerde teksten worden de ם en de ם hierdoor van elkaar onderscheiden.
- *litterae finales*: de letters כ, נ, ג, פ, צ hebben aan het einde v.e. woord een slotvorm, resp.: ך, ם, ן, ף, ץ.
- *gutturalen*: א, ה, ח, ע.
- *litterae bgadkfaf*: ב, ג, ד, כ, פ, ת. Deze kunnen een *dageš lene* krijgen.
- *litterae bumaf*: ב, נ, פ. Voor een van deze letters en vóór de *sj^ewa* wordt de conjunctie ך tot ך.
- *emfatische consonanten*: ט, צ en ק zijn emfatisch voor resp. ת, ס en כ

Een snelle manier om het alfabet op te zeggen: אבגדה וזחטי כלמנסע פצק רשת

⁴ Met recht kan het Hebreeuws dus de 'tale Kanaäns' genoemd worden.

⁵ Dit is eigenlijk een misleidende term, omdat het Oud-Hebreeuws meer teksten omvat dan alleen de TheNaCh.

⁶ Dat zien we bijvoorbeeld in het kwadraatschrift dat van oorsprong Aramees is.

⁷ In sommige delen van Judea werd nog Hebreeuws gesproken. In Galilea en Samaria echter niet meer.

§ 2. Leesmoeders

- *scriptio defectiva*: zonder leesmoeders
- *scriptio plena*: met leesmoeders:

De א kan een leesmoeder zijn bij: אֲ אָ אַ אִ אֵ

De ה kan een leesmoeder zijn bij: הֲ הָ הַ en soms van הֵ

De ו kan een leesmoeder zijn bij: וֹ וּ

De י kan een leesmoeder zijn bij: יִ יְ יֵ

Ofwel:	bij een אֲ	: אֵ הֵ
	bij een אָ	: geen leesmoeder
	bij een אַ	: אֵ הֵ יֵ
	bij een אִ	: הֵ יֵ
	bij een אֵ	: אֵ יֵ
	bij een וֹ	: אֵ הֵ וּ
	bij een וּ	: וּ

In de masoretische tekst worden vooral vocalen die historisch gezien lang zijn, door leesmoeders aangeduid.

§ 3. Vocaalteken

- *patah furtivum*: vluchtig uitgesproken *patah*. Wordt uitgesproken vóór de consonant waar deze onder staat, bijv. רִנַּח (spr. roeach).
- *qames hatuf*⁸: de *qames* wordt als een -o- uitgesproken. Dit is het geval:
 - a. in gesloten lettergreep zonder klemtoon, bijv. חִכְמָה 'wijsheid'
 - b. als het een *hatef qames* is, bijv. אֹהֶלִי 'mijn tent'
 - c. vóór een *hatef qames*, tenzij het het lidwoord is (met verlengde vocaal), bijv. אֹהֶלִי
 - d. onmiddellijk voor een andere *qames hatuf*, bijv. פְּעֻלָּךְ 'jouw werk'

§ 4. Sj^ewa

- We maken onderscheid tussen een *sj^ewa quiescens* en een *sj^ewa mobile*. Baasten corrigeert dit door de algemene regel dat een *sj^ewa* aangeeft dat er geen vocaal aan voorafgaat. Deze laatste regel hanteer ik. Voor het maken van onderscheid zie LM.
- *Sj^ewa compositum*: bij de gutturalen (א ה ח ע) wordt de *sj^ewa* vervangen door een *hatef-vocaal*: אֲ אָ אַ אִ אֵ

§ 5. Dageš en mappiq

We onderscheiden twee soorten *dageš*:

- *dageš lene*: komt slechts voor in de *litterae bgadkfat*: ב, ג, ד, כ, פ, ת en dient om een *harde* uitspraak aan te duiden. We maken echter in de praktijk alleen een uitspraakverschil bij ב, כ, פ:

⁸ ook wel genoemd: *qames qatan* (i.t.t. de *qames qadol*)

ב = v

כ = ch

פ = f

בּ = b

כּ = k

פּ = p

Regel: de *dageš lene* staat in de *litterae bgadkfat* als daaraan *geen klinker* voorafgaat.

- *dageš forte*: aanduiding voor verdubbeling van de consonant.⁹
- *dageš coniunctivum*: staat in de 1^e consonant v.e. woord met de klemtoon op de 1^e lettergreep, dat enclitisch verbonden is met een woord dat eindigt op הַּ of הֶּ, bijv. תִּנְהֵ־לִי 'geef mij', of הִגִּידָה־נָא 'zeg toch', of הִנֵּה נָא 'zie toch'.
- *dageš dirimens*: veroorzaakt een soort scheiding tussen de lettergrepen, bijv. עֲנִבִי, i.p.v. עֲנִבִי (komt zelden voor)

Wanneer *dageš lene*, wanneer *dageš forte*?

- *dageš forte* volgt op een vocaal

- *dageš lene* volgt *niet* op een vocaal

Mappiq: punt in de slot-ה. Deze geeft aan dat de ה geen leesmoeder is en dus hoorbaar is.

§ 6. *Maqqef* en *meteg*

- *maqqef*: horizontale bovenstreep tussen twee woorden, die beide woorden tot een klemtooneenheid verbindt. Bijv. אֶל־דָּוִד 'tot David'.

Wanneer *maqqef*?

- vaak na een aantal één-lettergrepige partikels, t.w.
 - a. אֶל 'tot': וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־אֶחָיו - 'En Farao zei tegen zijn broers' (Gen. 47:3)
 - b. עַל 'op':
 - c. עַד 'naar':
 - d. עִם 'samen met': וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן תָּמוּת נַפְשִׁי עִם־פְּלִשְׁתִּים - 'En Simson zei: "Mijn ziel zal sterven met de Filistijnen' (Richt. 16:20)
 - e. אִם 'indien': אִם־יֹאמְרוּ - 'Als zij zullen zeggen' (Spr. 1:11)
 - f. אֵל 'niet':
 - g. אֲפֹן 'opdat niet'.
- vaak na andere partikels, zoals כִּי 'dat', אֶת 'nota obiecti', כֹּל¹⁰
- vaak na het vrg. vnw. מַה 'wat': מַה־מְעַשְׂיֵכֶם - 'Wat is jullie beroep?' (Gen. 47: 3)
- vaak na woorden in de *status constructus*¹¹

⁹ als *dageš forte* in bgadkfat-letter staat, dan is die nooit gespirantiseerd: *dageš forte* impliceert *dageš lene*, dus altijd een harde uitspraak.

N.B. de gutturalen (א, ה, ח, ע) en de ך kunnen niet verdubbeld worden. In de gutturalen en in de ך staat dus nooit een *dageš forte*

(m.u.v. שָׁרַךְ in Ezech. 16:4) In plaats daarvan treedt er z.g. 'compensatorische rekking' op; cf. LM § 11.

¹⁰ Naast de vormen אֶת en כֹּל bestaan er ook de 'losse vormen': אַת en כֵּל

bijv. בַּת־שֶׁבַע בַּת־אֱלִיעֶם - 'Bathseba (= dochter van de volheid¹²), een dochter van Eliam' (2 Sam. 11:3).

- vaak na korte werkwoordsvormen:

- *Meteg*: verticaal streepje, links van de vocaal: geeft bijklemtoon aan en voorkomt een te snelle uitspraak. De *qames hatuf* komt voor in een gesloten lettergreep zonder klemtoon, maar als er een *meteg* bij staat, wordt de gesloten lettergreep open en spreek je een gewone *qames* uit (zie onder, bij e.)

Wanneer *meteg*?

- bij de vocaal van de 2^e lettergreep vóór de hoofdklemtoon, als lettergreep open is.¹³
- bij lange vocaal vóór sj^ewa en beklemtoonde lettergreep. Vgl. חִכְמוֹהָ 'zij is wijs'¹⁴ en חִכְמוֹתָ 'wijsheid'
- bij korte vocaal vóór een *hatef*-vocaal, bijv. יַעֲבֹר 'hij zal overtrekken', of voor de vocaal die zich uit een *hatef*-vocaal heeft ontwikkeld, bijv. יַעֲבֹרוּ 'zij zullen overtrekken'
- voor de ה en ח in vormen van de verba הִיה 'zijn' en חִיה 'leven', bijv. יִהְיֶה 'hij zal zijn'.
- bij ׀ in een gesloten lettergreep onmiddellijk vóór een *maqef*, bijv. שָׁת־לִי (hier dus géén *qames hatuf*)

§ 7. De accenten

Accenten zijn oorspronkelijk bestemd voor de synagogale cantilerende voordracht van de bijbeltekst. Voor ons fungeren ze als:

- klemtoontekens
- interpunctietekens

De accenten staan gewoonlijk bij de lettergreep met de klemtoon, d.w.z. bij de laatste of voorlaatste lettergreep van het woord.

Er zijn scheidende (*distinctivi*) en verbindende (*coniunctivi*) accenten. De belangrijkste accenten zijn:

- silluq*: bij de lettergreep met de klemtoon van het laatste woord van een vers, altijd gecombineerd met de *sōf pāsuq*.
- sōf pāsuq*: : aanduiding van het einde van een vers
- 'atnah*: א staat bijna in elk vers als hoofddeler

§ 8. Ktiv en qṛē

Soms willen de masoreten een andere lezing geven dan de consonantentekst. Dat gaat echter niet zomaar, want de consonantentekst is heilig. Daarom *ktiv* en *qṛē*.

- *ktiv* ('het geschrevene'): de oorspronkelijke consonanten uit de pre-masoretische tekst.
- *qṛē* ('het te lezen'): de consonanten van de door de masoreten voorgestelde lezing

¹¹ Voor de *status constructus*, cf. LM § 25

¹² שֶׁבַע betekent '7', en daarom ook wel 'volheid'. Het Hebreeuws-Nederlands lexikon ontleedt Bathseba echter als 'dochter van een eed (שֶׁבַע – 'zweren')

¹³ Zo niet, dan extra plaats naar voren.

¹⁴ *qames* = *qames hatuf*, dus o-klank.

In de tekst staan de oorspronkelijke consonanten (*ktiv*), gevocabaliseerd met de vocalen van *qrē*. In de zijmarge van de tekst (*masora parva*) staan de te lezen consonanten (*qrē*), dus: zonder vocalisatie!

Naar een *ktiv-qrē* kwestie wordt in de tekst verwezen d.m.v. een *circellus masoreticus* (°) boven het anders te lezen woord. In de marge wordt *qrē* vaak aangeduid met een ק.

- *Qrē perpetuum*: komt zo vaak voor, dat er niet meer naar de *qrē* verwezen wordt.

Vb.: het tetragram יהוה. Oorspronkelijk stond er natuurlijk יהוה, maar omdat wij, volgens de Joden, de Godsnaam niet mogen uitspreken, moeten wij van de masoreten in plaats van יהוה אֲדֹנָי lezen.

Vervolgens wordt het tetragram met de vocalen van אֲדֹנָי weergegeven. Je krijgt dan יהוה.¹⁵ Omdat dit zovaak voorkomt, wordt de *qrē* weggelaten. De vocalen van de *qrē* staan echter wel in de *ktiv*!¹⁶

In verbinding met partikels etc. veronderstelt de vocalisatie de uitspraak van de *qrē*. Daarom bijv.: לִיהוה (spreek uit: ladonaaj).

Een ander voorbeeld van *qrē perpetuum* is יְרוּשָׁלַם wat oorspronkelijk waarschijnlijk יְרוּשָׁלַם was.

- *ktiv wā qrē*: woorden of letters moeten volgens de Masoreten overgeslagen worden. Betreffende consonanten blijven dan in de tekst ongevocaliseerd, bijv. in ...
- *qrē wā*¹⁷ *ktiv*: er moet volgens de Masoreten iets ingevoegd worden. In dit geval staan alleen de vocalen in de tekst. In de marge staan de bijbehorende consonanten, bijv. in 2 Kon. 19:31.

§ 9. De lettergrepen

Een lettergreep begint met één of twee consonanten¹⁸ en kan op verschillende manieren eindigen:

- lettergreep eindigt op een *vocaal*: *open* lettergreep
- lettergreep eindigt op *1 consonant*: *gesloten* lettergreep
- lettergreep eindigt op *2 consonanten*: *dubbel gesloten* lettergreep
- in drie gevallen spreken we van een: *half-gesloten* lettergreep:
 - bij een *hatef-vocaal*, bijv. יַעֲנֹד (bestaat uit twee lettergrepen)
 - bij een volle hulpvocaal die zich uit een *hatef-vocaal* heeft ontwikkeld, bijv. יַעֲמֹד
 - bij de hulpvocaal van de *nomina segholata*, bijv. סִפֵּר (1 lettergreep)
- soms spreken we van: *virtueel gesloten* lettergreep¹⁹

Ad a. *open lettergrepen*: - meestal lange vocalen
- soms *patah* of *seghol*, bijv. vóór obj. suff. נִי (§ 49c).

¹⁵ In de woordcombinatie יהוה אֲדֹנָי (Heere HEERE) wordt het tetragram echter gevocabaliseerd met de vocalen van אֲלֹהִים. Je krijgt dan אֲדֹנָי יְהוָה of: אֲדֹנָי יְהוָה, uit te spreken als 'adonay 'elohim (Heere God).

¹⁶ Dit verklaart de oorsprong van het foutieve Jehovah.

¹⁷ *wā* is Aramees voor *wā*. Daarom is het in de editie 2000 gecorrigeerd, omdat de masoreten Aramees spraken.

¹⁸ Alleen als de conjunctie ׀ is geassimileerd aan een *littera bumaf*, of voor een *s^hwa* staat, kan een woord met een vocaal beginnen (׀).

¹⁹ Hier is sprake van *virtuele verdubbeling*: geen verdubbeling, maar ook geen verlenging voorafgaande vocaal, cf. LM § 11b.

- vaak is de vocaal van open lettergreep *sj^ewa* of *hatef* geworden

(§ 14 p-s)

Ad b. *gesloten lettergrepen met klemtoon*: korte of lange vocalen

Ad b. *gesloten lettergrepen zonder klemtoon*: altijd korte vocalen²⁰

Ad c. *dubbel gesloten lettergrepen*: korte vocalen in (dubbel-)gesloten lettergrepen worden *in pausa* verlengd (§ 10h)

§ 10. De klemtoon

In de meeste gevallen ligt de klemtoon in het Hebreeuws op de *laatste lettergreep*, soms op de voorlaatste lettergreep. Dit is het geval:

- bij een aantal verbale uitgangen (perf.: תָּ תִּי תִי en ipf./imp.: נָה)
- voor de uitgangen op הָ וּ וֹ בִּי bij de meeste *hifil*-vormen en bij een aantal vormen van de ע"ע- en ע"וי- werkwoorden.
- voor de suffixen נִי הוּ הָ בִּי
- bij ipf. cons., waarvan laatste lettergreep *gesloten* en de voorlaatste *open* is, bijv. וַיֵּאמֶר
- voor locativusuitgang הָ
- bij enkele pronomina (bijv. אֵלָהּ) en soms bij pausale vormen (§ 10h)

Soms verliest een woord zijn hoofdklemtoon, m.n. bij de *status constructus*-verbinding en bij koppeling door *maqfef*.²¹

In pausa: Als een woord aan het einde van een zin(sdeel) staat, staat het *in pausa*²². Hierbij treden verschillende veranderingen op:

- a. korte vocalen → worden *verlengd*. Ook de korte a, die ten grondslag ligt aan segholata, wordt meestal *qames* (bijv. הֶרְבֵּה → הֶרְבֵּהָ).
- b. soms komt klemtoon weer op *voorlaatste* lettergreep, bijv. אֲנִי, p. אֲנִי, vocaal in deze lettergreep wordt dan verlengd.
- c. ipf. cons. met *in context* klemtoon op voorlaatste lettergreep, *in pausa* op laatste lettergreep, bijv. וַיֵּאמֶר, p. וַיֵּאמֶר

§ 11. Bijzonderheden bij gutturalen en ך

Gutturalen (א, ה, ח, ע) hebben i.p.v. *sj^ewa* een *sj^ewa compositum*, ofwel een *hatef-vocaal*.²³

Gutturalen en ך kunnen *niet verdubbeld* worden. Dan zijn er twee mogelijkheden:

- a. '**compensatorische rekking**': voorafgaande vocaal gedraagt zich als in een open lettergreep, waardoor deze wordt *verlengd*.

²⁰ Daarom wordt de *qames* in een gesloten lettergreep zonder klemtoon een *qames hatef*.

²¹ N.B. als een *maqfef* bij een dergelijke koppeling ontbreekt, wordt de klemtoon vaak naar voren gehaald. Bijv. בּוֹ יִרְבֵּה, i.p.v. בּוֹ יִרְבֵּה

²² i.t.t. *in context*

²³ Deze *hatef-vocaal* correspondeert meestal met de oorspronkelijke vocaal, maar meestal staat bij א: ך en bij ה ח ע: ך

- b. **virtuele verdubbeling**: d.w.z. géén verdubbeling, maar óók geen comp. rekking.²⁴

Vóór de gutturalen ה ה ע ו ר worden korte vocalen vaak vervangen door ְ

- *patah furtivum*: vluchtige patah vóór ה ה ע als daar een andere lange vocaal aan voorafgaat dan de *qames*. Bijv. רוּחַ 'geest'.

§ 12. Veranderingen van de zwakke consonanten א ה ו ו י

א: a. *elisie*, altijd aan het einde v.e. woord, meestal aan het einde v.e. lettergreep). Daarbij verandert de voorafgaande vocaal:

א_ → אַּ bijv. קָרָא 'hij roept' (vgl. paradigma: קָטַל)

א_ → אֲּ bijv. מָלֵא 'hij is vol' (< *מָלֵא)

אֲ אַ → אִּ bijv. מָצָא 'vinden'

- elisie na consonant: verlenging vocaal, bijv. חָטָא 'zonde' (< *חָטָא)
 - elisie van א: soms → contractie van vocalen, bijv. לֵאמֹר 'om te zeggen' (< *לֵאמֹר)

b. *verlenging* van vocalen in dubbel gesloten lettergrepen, bijv. צָאֵת 'uitgaan' (< *צָאֵת).

c. *uitstoting* van א indien tussen consonant en vocaal. Voorafgaande consonant krijgt de vocaal van de א.

Bijv. רָאשִׁים → רֵאשִׁים²⁵

ה: *elisie* in de volgende gevallen:

- a. in suff. 3^e sg. M. na vocalen, bijv. אָבִיו 'zijn vader' i.p.v. אָבִיהוּ
 b. soms in suff. 3^e pl. M/F., bijv. סוּסָם 'hun paard', i.p.v. סוּסָהֶם
 c. in het lidwoord na de praeposities לְ (בְהַ → בְּ, etc.)
 d. in het praefix van ipf. en ptc. hi./hitp., bijv. יִקְטִיל i.p.v. *יִהְיֶה וְיִקְטִיל i.p.v. *מִהְיֶה וְיִקְטִיל
 e. in eigennamen met Jahu (< Jahwe), bijv. יוֹנָתָן i.p.v. יְהוֹנָתָן

ו/ו: a. ו → וּ aan het begin van een woord. Dit met uitzondering van de conjunctie וְ en וּ, bijv. יָרַד 'hij daalde af' i.p.v. וְיָרַד.

b. *elisie*: tussen vocalen, vaak bij de ל"י (= ל"ה)-werkwoorden, bijv. *גָּלְיָהּ → גָּלְיָהּ

c. וּ → וּ in lettergrepen met hoofdklemtoon

d. וּ → וּ in lettergrepen met hoofdklemtoon/ zonder hoofdklemtoon, bijv. *לֵיל → לֵילֵי en בֵּית.²⁶

e. וּ → וּ : voor de *litterae bumaf*

²⁴ Virtuele verdubbeling vaak bij ה ה ע ו, soms bij א ע, nooit bij ר.

²⁵ de א is dan een leesmoeder

²⁶ Uit later tijd stamt de hulpvocaal in bijv. בֵּית

§ 13. Verdere veranderingen van de consonanten

a. **Spirantisering:** uitsluitend bij de *litterae bgadkfat* (ב, ג, ד, כ, פ, ת) in de volgende situaties:

- na een vocaal (ook na een *hatef*-vocaal)
- na een *sj^wwa mobile*.

b. **Verdubbeling** treedt op in de volgende situaties:²⁷

- bij de pi'el
- twee dezelfde consonanten achter elkaar → één verdubbelde consonant
- bij *assimilatie*, zie onder.
- na het geprefixeerde lidwoord ה, bijv. שָׁמַיִם → הַשָּׁמַיִם
- spontane verdubbeling

c. **Virtuele verdubbeling**

De gutturalen en de ך kunnen niet verdubbeld worden. Bij deze consonanten is er sprake van *virtuele verdubbeling*, d.w.z.:

- de consonant verdubbeld niet, waardoor de lettergreep *open* blijft.
- de voorafgaande vocaal wordt *niet verlengd*, wat je in een open lettergreep wel zou verwachten.

d. **Assimilatie**

1. *geheel* of *gedeeltelijk*²⁸

2. *progressief* of *regressief*

- ג: assimileert volledig en regressief.²⁹ Alleen in als 3^e radicaal v.e. verbaalstam wordt de ג niet geassimileerd, bijv. שָׁכַנְתִּי 'ik heb bewoond'.³⁰
- ה: de ה van het obj. suff. van de 3^e sg. M/F assimileert volledig en progressief aan een voorafgaande ג of ת, bijv. יִלְכְּדֵנּוּ > יִלְכְּדֵנוּ 'hij zal hem gevangen nemen'
- ת: de ת in de prefix van de hitp. assimileert volledig en regressief aan de eerste radicaal, als dit een ד of ט is, bijv. *mitdabbēr* > מִדַּבֵּר 'sprekend'.

e. **Metathesis:** omwisseling van consonanten, m.n. met de ט in de hitp., als de eerste radicaal een sibilant is, bijv. *yitšammēr* > יִשְׁתַּמֵּר

§ 14. Veranderingen van de vocalen

a. Tijdens de overgang van het oorspronkelijke Semitisch naar het (tiberiënsische) Hebreeuws is er een aantal vocaalveranderingen opgetreden:

²⁷ Géén verdubbeling:

1. aan het einde van een woord
2. bij gutturalen en ך
3. vaak bij consonanten met een *sj^wwa*, vooral bij י ל נ נו ך, bijv. וַיִּדְבֹר 'en hij sprak' en לְמַנְצִיחַ 'voor de koorleider(?)'

²⁸ gedeeltelijke assimilatie treft men wel aan bij metathesis van de hitp. (LM § g4)

²⁹ vgl. Ned. banling → balling. Regressief wil zeggen, dat de consonant waaraan geassimileerd wordt 'een stapje terug doet' in het woord.

³⁰ uitzondering: het w.w. נָתַתְּ, bijv. נָתַתְּ 'zij gaf'

1. beklemtoonde \bar{a} → \bar{o} bijv. *šalām* → שְׁלוֹמֹ
2. beklemtoonde a, i, u → $\bar{a}, \bar{e}, \bar{o}$
3. in l.g. vóór hoofdklemtoon: a → \bar{a}/i vaak: \bar{a}/i → \bar{e}
4. a → $_ / _$
 i → $_ / _$
 u → $_ / _$
5. wet van Philippi/ wet van verdunning → wisseling tussen a en i
6. onbeklemtoonde korte vocalen in open lettergrepen zijn vaak verdwenen.

b. Conclusies:

- *qames qadol* < korte a
- *qames qatan* < u
- $_$ < a of i

c. Verlenging van vocalen

- bij elisie van de \aleph aan het einde v.e. woord/ lettergreep, bijv. קָרָא 'hij roept' (vgl. קָטַל)
- in dubbelgesloten lettergrepen, bijv. יָצַת 'uitgaan' (< *יָצַת)

2. Vormleer

§ 16. Het persoonlijk voornaamwoord

Persoonlijke voornaamwoorden komen voor:

- als zelfstandig woord (voor het aangeven van het subject)
- als suffix

Ad a. zelfstandig:	<i>singularis</i>	<i>pluralis</i>	
ik	אֲנִי / אֲנִי	wij	אֲנַחְנוּ / נַחְנוּ
jij (M)	אַתָּה	jullie (M)	אַתֶּם
jij (F)	אַתְּ	jullie (F)	אַתֶּנָּה / אַתֶּן
hij	הוא	zij (M)	הֵמָּה / הֵם
zij	היא	zij (F)	הֵנָּה

Ad b. als suffix:	<i>singularis</i>	<i>pluralis</i>	
mij/ mijn	י	ons/ ons	נוּ
jou/ jouw (M)	ךָ	jullie/ jullie (M)	כֶּם
jou/ jouw (F)	ךְ	jullie/ jullie (F)	כֶּן
hem/ zijn	וּ הוּ הָ	hun (M)	הֵם ם מוּ
haar/ haar	וּ הָ הַ	hun (F)	הֵן ן

§ 17. Het aanwijzend voornaamwoord

a. vormen:

sg. M.	זֶה
sg. F.	זֹאת
pl. M + F	אֵלֶּה

b. gebruik:

- zelfstandig*, bijv.: זֶה הַיּוֹם 'dit is de dag'; זֶה מְחִיר 'de prijs hiervan'; אֵת־זֶה 'dit' (acc.)
- attributief*. aanw. vnw. gedraagt zich dan als adjectief en komt, evt. met lidwoord, *na* het nomen; bijv.: הַיּוֹם הַזֶּה 'deze dag', הָאָרֶץ הַזֹּאת 'dit land', הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה 'deze woorden'

c. alternatieven:

- 3^e sg. M. van het pron. pers., bijv.: בַּיּוֹם הַהוּא 'op die (zojuist genoemde) dag'. In dat geval is het antecedent meestal al eerder genoemd.
- lidwoord: wordt in staande uitdrukkingen nog als demonstrativum gebruikt: הַיּוֹם 'vandaag', 'heden'; הַלַּיְלָה 'deze nacht'; הַשָּׁנָה 'dit jaar'; הַפְּעַם 'deze keer'.

§ 18. Het vragend voornaamwoord

Het Hebreeuws kent twee vragende voornaamwoorden:

- voor personen: מִי
- voor zaken: מַה

Het vrg. vnw. wordt met maqef als suffix (בַּת־מִי 'wiens dochter?') of prefix (מִי־הָאִישׁ 'wie is de man?') aan een woord gekoppeld, bij prep. als direct suffix (לְמִי 'aan wie?').

מַה gedraagt zich als het lidwoord: dus met dages in de volgende consonant. Bij gutturalen en ר:

voor א, ר, ע → מַה bijv. מַה־אַתֶּם

voor ה, ח → מַה bijv. מַה חַטָּאתִי (virtuele verdubbling).

Overige opmerkingen:

- מַה wordt vaak gebruikt als uitroep: מַה־גָּדוֹל 'hoe groot?', maar ook: 'hoe/wat groot!'.
מַה־זֶה 'wat toch wel?'

§ 19. Het zgn. betrekkelijk voornaamwoord

Een relatieve bijzin wordt in het Hebreeuws ingeleid met אֲשֶׁר (*nota relationis*), dat het beste omschreven kan worden met '..., waarvan geldt: ...'.

In poëzie worden ook de demonstrativa (זֶה, זוּ en זוּ) gebruikt.

§ 21. Het lidwoord

a. Naamwoorden in het Hebreeuws zijn *onbepaald*, tenzij:

1. het een eigenaam is	Bijv. דָּוִד	- 'David'
2. verbonden aan het prefix הַ, gevolgd door verdubb.	Bijv. הַדֶּרֶךְ	- 'de weg'
3. er een bepaald nomen op volgt	Bijv. הַדֶּרֶךְ הַמְּלֶכֶת	- 'de weg van de koning'

N.B. Soms wordt een onbepaald lidwoord weergegeven met het telwoord אֶחָד

b. Meestal *geen verdubbeling* bij הַי- of הַמ- Bijv. הַמְּרַגְלִים - de verspieters

c. Er zijn 4 manieren om een lidwoord met een nomen te construeren:

הַ *met verdubbeling* volgende consonant: hoofdregel

הַ *zonder verdubbeling* (= virtuele verdubb.): vóór הַ en חַ³¹

הַ *zonder verdubbeling* (= compens. rekking; § 11): vóór א, ר en ע³²

הַ *zonder verdubbeling*: vóór הַ, חַ, of עַ of vóór of הַ, חַ, of עַ

Ofwel:

³¹ *Uitzondering*: 'compens. rekking' bij bekleemtoonde –הַ Bijv. הַהָר - 'de berg'

³² *Uitzondering*: virtuele verdubb. bij onbeklemtoonde –עַ Bijv. הַעָרִים - 'de steden'

- א, ר en ע: 'compensatorische rekking'; uitz. onbeklemtoonde ע
- ה en ח: virtuele verdubbeling; uitz. הָ met klemtoon, vb. הָהָר
- ה, ח en ע + (hatef) qames: הֶ

d. Enkele woorden krijgen na het lidwoord een pausale vocalisatie. Het betreft de woorden:

אָרֶץ	→	הָאָרֶץ
הָר	→	הָהָר
חַג	→	הַחַג
עַם	→	הָעַם
פָּר	→	הַפָּר
אָרוֹן	→	הָאָרוֹן

e. Na בּ, פּ, לְ en לִּי wordt de ה van het lidwoord geëlideerd, maar de prepositie krijgt de vocaal van het lidwoord, die het oorspronkelijk had.

Bijv. לְמַלְאָךְ, בְּעָרִים (!), בְּהָר (!)

§ 25. Status en casus

אֵת or אֶת: aanduiding voor een *bepaald* object

§ 42. Grondstam en afgeleide stamformaties

De meest voorkomende stamformaties zijn de volgende:

a. Grondstam	<i>Qal</i>	קָטַל
Refl.	<i>Nif'al</i>	נִקְטַל
Pass.	
b. Verdubbelingsstam	<i>Pi'el</i>	קָטַל
Refl.	<i>Hitpa'el</i>	הִתְקַטַּל
Pass.	<i>Pu'al</i>	קָטַל
c. <i>ha</i> -stam	<i>Hif'il</i>	הִקְטִיל
Refl.	
Pass.	<i>Hof'al</i>	הִקְטַל

Deze stamformaties hebben de volgende kenmerken:

- Qal:**
- fiëntisch*: brengt een handeling/ gebeurtenis tot uitdrukking
 - statief*: duidt een toestand of eigenschap aan

Nif'al:	a. <i>reflexief:</i>	שָׁמַר → נִשְׁמַר	= bewaken → <i>zich</i> in acht nemen
	b. <i>mediaal:</i>	שָׁאַל → נִשְׁאַל	= verzoeken → <i>voor zich</i> verzoeken
	c. <i>reciprook:</i>	שָׁפַט → נִשְׁפָּט	= recht spreken → een proces voeren (<i>met elkaar</i>)
	d. <i>toleratief:</i>	דָּרַשׁ → נִדְרָשׁ	= vragen → <i>zich laten</i> vragen
	e. <i>passief:</i>	קָרָא → נִקְרָא	= roepen → geroepen worden
Pi'el:	a. <i>factitief:</i>	גָּדַל → נִגְדָּל	= groot zijn → groot maken, groot brengen
	b. <i>intensief:</i>	שָׁבַר → נִשְׁבַּר	= verbreken → verpletteren
	c. <i>iteratief:</i>	קָבַר → נִקְבָּר	= begraven → velen begraven
	d. <i>declaratief:</i>	קָדַשׁ → נִקְדָּשׁ	= heilig zijn → heiligen, voor heilig verklaren
	e. <i>privatief:</i>	שָׁרַשׁ → נִשְׁרָשׁ	= wortelen → ontwortelen

Pu'al: *passivum* van de Pi'el

Hitpa'el:

- a. *reflexief:*
- b. *mediaal:*
- c. *imitatief:*
- d. *reciprook:*
- e. *passief:*

Hif'il:

- a. *causatief:*
- b. *declaratief:*

Hof'al: *passivum* van de Hif'il

- alg. bekende *soort- en stofbegrippen*: Bijv. '(rijk) בְּמִקְנֶה aan vee'; '(verbranden) בָּאֵשׁ met vuur'
- *abstracta*: Bijv. וַיַּעַשׂ הָרַע 'hij deed wat kwaad is'; '(slaan) בְּסִנּוּרִים met blindheid'
- *vergelijkingen*: Bijv. כַּשֵּׁלַג ' (wit) als sneeuw'.³⁴
- *personen of zaken* die in de gedachte van de spreker bepaald zijn:
Bijv. וַיִּבֶן שָׁם אֲבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ - 'Abraham bouwde daar een altaar'³⁵

- d. Soms wordt het lidwoord *anaforisch* gebruikt, d.w.z. dat het terugverwijst naar iets wat al genoemd is. Bijv. הָאִישׁ 'die man' (slaat terug op אִישׁ 'een man' die daarvoor is genoemd).
- e. Het lidwoord wordt ook gebruikt voor de *vocativus* van de *direct aangesproken persoon*. Wordt er niet specifiek iemand aangesproken, ontbreekt het lidwoord in de vocativus (bijv. עֲצֵל 'o luiaard!').³⁶

§ 73. Het adjectivisch attriboot (bijv. bep.)

Een bijvoeglijke bepaling kan bestaan uit:

1. een bijvoeglijk naamw. (adj.)
2. een bijvoeglijk gebruikt ptc.
3. een bijvoeglijk gebruikt aanw. vnw. (pron. demonstr.),

en congrueert met het woord dat erbij hoort.³⁷

De volgorde van plaatsing is: 1) subst., 2) adj.

- Vb. אִישׁ טוֹב - 'een goede man'
אִשָּׁה טוֹבָה - 'een goede vrouw'

Als adj. + pron. demonstr.: éérs adj., dan pron. demonstr.

- Vb. הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת - 'dit goede land'

- bij de *dualis* staat het adj. in de *pluralis*.

Vb. יָדַי רַפּוֹת - 'slappe handen'

- bij *collectiva* staat het adj. meestal in de *pluralis*.³⁸

Vb. צֹאן רַבּוֹת - 'veel kleinvee'

- bij *pluralii intensivi* staat het adj. gew. in de *singularis*

Vb. אֲדָנִים קָשָׁה - 'hardvochtige meester'

אֱלֹהִים חַי - 'de levende God'³⁹

³⁴ Uitzondering:

- a. als op het substantivum een *adjectivum* volgt
- b. als op het substantivum een *relatieve bijzin* volgt.

³⁵ Met in het achterhoofd: dat altaar, waarop Izaäk straks moet worden geofferd.

³⁶ N.B. overigens zou het met lidwoord zijn: הָעֲצֵל!

³⁷ Bij een *dualis* staat het adj. in de *pluralis*.

³⁸ Lat.: *constructio ad sensum*

³⁹ Soms: אֱלֹהִים חַיִּים (bijv. Jer. 23:36)

§ 76. De trappen van vergelijking

a. De comparativus

De comparativus wordt gevormd met het vz. מִן, gekoppeld aan het nomen waarmee vergeleken wordt.

Hieronder enkele voorbeelden:

1. עוֹ מֵאֲרִי 'sterker dan een leeuw'
2. צְדִיק אַתָּה מִמְּנִי 'jij bent rechtvaardiger dan ik'

b. De superlativus

De superlativus wordt op dezelfde manier met מִן gevormd, of ook met een infinitivus (2^e vb.):

3. כָּבֵד מְּמֹד תִּדְבָר 'de zaak is te zwaar voor u'⁴⁰
4. גָּדוֹל עֲוֹנֵי מִנְּשָׂא 'mijn straf is groter dan te dragen' = 'mijn straf is te zwaar'.⁴¹

De *relatieve* superlativus wordt gevormd door:

5. *adjectivum met lidwoord*: הַקָּטָן 'de jongste'
6. *genitivus partitivus*: קָטָן בְּנֵי 'de jongste van zijn zoons'
7. *adjectivum met pron. pers.*: טוֹבִים 'de beste van hen'; lett. 'hun goede'
8. *prepositie בְּ*: הַיְּפֵה בְּנָשִׁים 'de mooiste van de vrouwen'
9. *מִכֹּל*: וַיִּגְבַּה מִכֹּל-הָעָם 'hij was de langste van heel het volk'
10. *status constructus met lidw.*: שִׁיר הַשִּׁירִים 'het Hooglied', 'het hoogste lied'

§ 78. Het gebruik van inf. constr., inf. abs. en participium

Het participium

Actief: duidt op voortduren van de handeling

Passief: beschrijving van een toestand, als resultaat van de handeling

Het ptc. kan op verschillende manieren worden gebruikt:

- a. als een adjectief: אֵשׁ אֹכְלָה 'een verterend vuur', of: וְלוֹט יָשָׁב בְּשַׁעַר 'en Lot zat in de poort'⁴²
- b. gesubstantiveerd

⁴⁰ Vraag: kan dit (syntactisch) ook betekenen: 'het ding is zwaarder dan u'? Of was dan de volgorde מִמְּנִי מֵאֲרִי?

⁴¹ Lett.: 'groot [is] mijn straf van te dragen'

⁴² N.B. ptc. komt *na* het subject!

§ 81. Nevengeschikte zinnen. Vraagzinnen

- een *directe* vraag wordt meestal ingeleid met het vraagpartikel הַ
- een *indirecte* vraag wordt meestal ingeleid met אֲמַ
- soms ontbreekt het vraagpartikel; vraagkarakter is dan af te leiden uit de context.

Het *antwoord* op een vraag is vaak een herhaling van een gedeelte uit de vraag; bijv. 1 Sam. 16:4-5.

§ 84. Attributieve zinnen

Ondergeschikte bijzinnen bestaan in het Hebreeuws niet. Het Hebreeuws is een *nevenschikkende* taal. Dit zien we vooral bij de bijvoeglijke bijzinnen.

Bijvoeglijke bijzinnen kunnen op twee manieren volgen op een antecedent:

- a. *asyndetisch*: אֶרֶץ לֹא לְהֵם 'een land, dat niet van hem is' (lett. 'een land, niet van hem')
 הָעֶדֶר נִתַּן-לְךָ 'de kudde, die u gegeven is' (lett. 'de kudde, hij is aan u gegeven')
 צוּרֵי אֶחְסֶה-בּוֹ 'mijn Rots, bij wie ik schuil' (lett. 'mijn Rots, ik schuil bij hem')
- b. *syndetisch*: יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּילֵנִי 'de HEERE, die mij heeft gered' (lett. 'de HEERE, Hij heeft mij gered')
 הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו 'de plaats, waarop jij staat' (lett. 'de plaats (waarvan geldt:) jij staat op hem')
 N.B. de terugverwijzing (in de vorige regel: יִי,) kan ook achterwege gelaten worden.
 Bijv.: הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר-בָּנִיתִי 'dit huis, dat ik gebouwd heb' (lett. 'dit huis, (waarvan geldt:) ik heb gebouwd')

De syndetische relatieve bijzin, ingeleid door אֲשֶׁר, komt vaak voor als het antecedent *bepaald* is.

Als antecedent = plaats, שָׁם i.p.v. אֲשֶׁר.

Vertaaltip: geef de bijvoeglijke bijzinnen na אֲשֶׁר eerst paratactisch weer, en kies dan de juiste relatieve zinsconstructie.

Soms staat het antecedent in de status constructus. Vb. קְרִיתֵי הַנֶּחֱלָה יָדָה 'de stad, waar David zijn tenten opsloeg' (lett. 'de stad van het Jacob sloeg zijn tenten op').